

Onderwerp: De differentiatie van het wonen en de oikos, I

Doel : Bespreking met de begeleidingscommissie MD op 19770119/09u

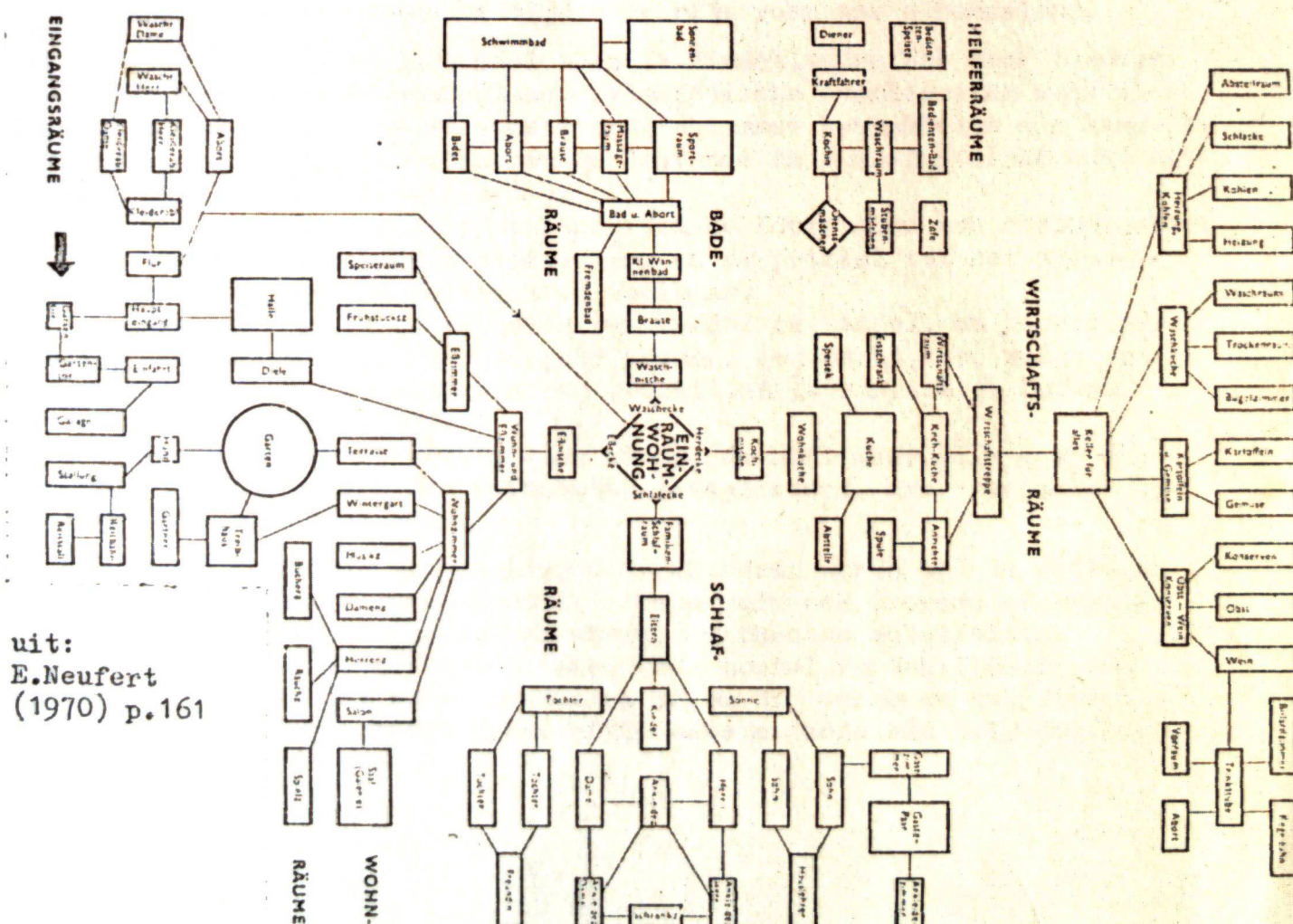
Inleiding

In de woning centreert de mens die activiteiten en voorzieningen die hij niet kan (technisch, economisch) of wil (persoonlijk, politiek, cultureel) vermaatschappelijken.

In principe kan de woning alle denkbare menselijke activiteiten herbergen die niet gebonden zijn aan omvangrijke kapitaalgoederen (grond, water, machines). In het verre verleden had de woning deze alomvattende functie: de autarcische hoeve was een verzamelplaats van mensen en vee waar gewoond, gewerkt, gerecreëerd en gecommuniceerd werd.

Wie het personeel en de macht had differentiëerde zijn woning tot een veelheid van gespecialiseerde ruimten, zodat de verschillende activiteiten hun eigen plaats kregen en niet ná elkaar in een kleine ruimte moesten plaats vinden, maar over een grote oppervlakte verspreid náást elkaar.

Functiesplitsing van enkelvoudige woonruimte tot kasteel.

De gespecialiseerde ruimten, hun inrichting, de voorzieningen en installaties die zich hierin konden ontwikkelen, vertegenwoordigden een kapitaal dat in feodaal-agrarische omstandigheden het eerst door een kasteelheer kon worden opgebracht.

De bevolking van een vroeg-middeleeuwse gerechtsheerlijkheid werd dan volgens het banrecht gedwongen om exclusief van een aantal heerlijke installaties zoals de "banmolen", de "banoven", het "banpanhuis" (de brouwerij) gebruik te maken. Vooral het maalrecht - het verplicht gebruik van de "heerlijke" molen - , dat ontdoken kon worden door thuis met handmolens het graan te malen, wekte verzet en gaf in sommige streken van Frankrijk en Engeland aanleiding tot heftige strijd, die van weerszijden met verbittering gevoerd werd (zie Slicher van Bath (1976), p. 57-58).

De differentiatie van het wonen (van de heer) kan hier alleen tot stand komen door externe integratie: slavernij en een eerste vorm van vermaatschappelijking van voorzieningen die eigenlijk nog tot het huishouden van de heer behoren en slechts uit economische overwegingen in (gedwongen en betaalde) bruikleen worden gegeven.

Het domein van de feodale heer is hier het grotere huishouden, de "oikos", waarvan de kleinere huishoudens deel uitmaken (zie ook van Paasna, 1970). Het isolement van deze extern bedreigde oikos voorkomt een vergaande ambachtelijke differentiatie, en de feodale opbouw ontkracht eventuele motieven voor efficiëntere productie of technische verbeteringen. Het domein kan zo slechts een beperkt aantal mensen voeden, en de kinderen waarvoor op het domein geen plaats meer is, worden kloosterling, soldaat, zwerver of - toen de tijd daar rijp voor was - handelaar.

De tijd werd rijp voor de handel toen de Middellandse Zee door toedoen van de kruistochten na eeuwenlange islamitische overheersing weer voor Europa ontsloten werd en er vanuit de Italiaanse havensteden een handelsbeweging op gang kwam en zich via de Provence en Zuid-Duitsland naar het Noorden uitbreidde (Pirenne, 1933).

Aan de andere kant van Europa veranderden de Noormannen hun strooptochten in meer oorbare commerciële praktijken, en de prikkel tot het produceren voor uitheemse behoeften werd voelbaar.

Het koopmanschap vroeg om vrijheid van handel en wandel, om beveiligde stapelplaatsen, overwinteringsmogelijkheden, een markt, een waag, een geëigende en snelle rechtspraak bij geschillen (stadsrecht), kortom een stedelijke organisatie.

In de opkomende middeleeuwse steden werden nu niet meer alle gespecialiseerde ruimten binnen één huishouden gerealiseerd, maar verdeeld over de afzonderlijke huishoudens.

In de gespecialiseerde afzonderlijke huishoudens waren wel de motieven aanwezig voor efficiëntere productie. Deze werd ook exogeen afgedwongen door de potentiële aanvoer van goedkopere uitheemse substituten.

Bij toenemende mobiliteit neemt immers het aantal verschillende productiemethoden van één soort producten af en bij volkomen mobiliteit wint de naar omstandigheden meest efficiënte methode als enig overblijvende.

Door verdergaande specialisering ontstonden technisch-ambachtelijke verbeteringen die dikwijls de weg openden voor de productie van nieuwe artikelen, en dus een behoeftenvormende invloed hadden.

Tegelijkertijd echter ging met deze sociale differentiatie een stabilisering en verstarring gepaard door een zich tot het uiterste gespecialiseerd conservatief en "onverbeterlijk" vakmanschap.

Door de nu optredende potentiëel gevaarlijke economische eenzijdigheid van de afzonderlijke huishoudens moesten de investeringen in kapitaal en vakmanschap geconserveerd worden en beveiligd tegen beunhazen en nieuwlichters (gildevorming). Daarmee werden de eenmaal ontstane productiebranches en het nieuwgevormde behoeftenspectrum van de consument weer voor eeuwen vastgelegd.

Eerst de nieuwe energiebronnen van het industriële tijdperk konden de mobiliteit van dagelijkse gebruiksgoederen zodanig vermeerderen dat deze structuren doorbroken werden.

De mobiliteit van kostbare en luxe goederen was altijd al groot geweest en vanaf het begin object van handel.

Door de handel konden dus de geïsoleerde domeinen elkaars tekorten aanvullen en verdwenen omslachtige productiewijzen zodra door invoer op grond van de comparatieve kosten goedkoper in een bepaalde behoefte kon worden voorzien. Met deze "omslachtige" productiewijzen verdwenen ook tal van heemkundige en landschappelijke eigenaardigheden. Naast deze nivellerende tendens op regionaal niveau was een differentiërende tendens op continentaal niveau zichtbaar evenals op het lagere schaalniveau van de stedelijke "oikos".

Op deze niveaus had de toenemende mobiliteit van mensen en producten specialisering tot gevolg van landsdelen enerzijds en huishoudens ten opzichte van elkaar anderzijds.

Op het laagste schaalniveau echter, binnen de afzonderlijke huishoudens, trad een vermindering van functies op: de multifunctionele autarcische hoeve van weleer heeft in de loop der tijden tal van functies zien vermaatschappelijkken: productiefuncties, zekerheids- (assurantie-) en verzorgende functies, educatieve functies, culturele en religieuze functies (Renate Mayntz, 1955) hebben zich door vermaatschappelijking van het oorspronkelijke huishouden afgesplitst. Dit proces maakte de individuele leden van het huishouden onafhankelijker van hun afkomst en herkomst en dus mobieler en gaf hen meer kansen op persoonlijke ontplooiing, dat wil zeggen interpersoonlijke differentiatie.

Resumerend kunnen we nu het differentiërend effect van de herleving van de handel in het Middeleeuwse Europa als volgt weergeven:

Continentaal	differentiatie
Regionaal	nivellering
Noodaal	differentiatie
Huishoudelijk	nivellering
Individueel	differentiatie

In de opeenvolging van deze niveaus is duidelijk het verschijnsel van de ruimtelijke dialectiek herkenbaar.

Het proces zet zich tot op de huidige dag voort, versterkt door de enorme mobiliteitsvermeerdering sinds de industriële revolutie, een revolutie in productie en distributie als gevolg van de exploitatie van onbezielde energiebronnen.

Wat zijn nu de grondslagen van een functionele differentiatie van de oikos?

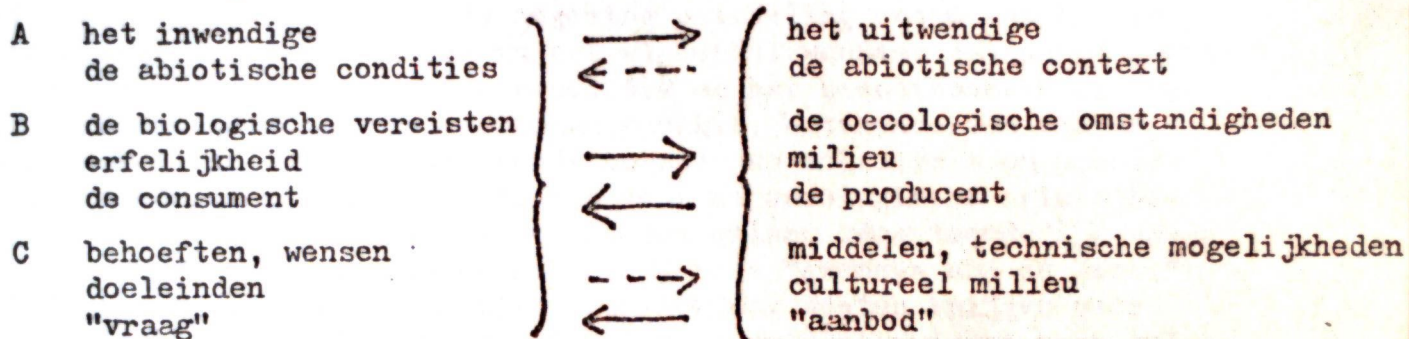
Het is mij onmogelijk deze vraag naar tevredenheid te beantwoorden, ik kan alleen proberen materiaal aan te dragen.

Functionele differentiatie als wisselwerking tussen behoeften en middelen

Functionele differentiatie ontstaat door een historische wisselwerking tussen menselijke behoeften en middelen, biologische vereisten en oecologische omstandigheden, erfelijkheid en milieu, abiotische condities en fysieke context, het inwendige en het uitwendige.

In schema:

Grondslagen van de functionele differentiatie.

Wanneer we als extremen van functionele differentiatie aan de ene kant de autaroxische hoeve, en aan de andere kant de hedendaagse sociaal-economische differentiatie beschouwen, zoals die zich voordoet in de zaken- en beroepengids van een stad zoals Amsterdam, en we vragen ons af wat de motor is van het proces dat van het ene fenomeen naar het andere leidt, dan moet het antwoord luiden: de menselijke behoeften, de biologische vereisten, de abiotische gegevenheden van een systeem. Met menselijke behoeften bedoel ik niet alleen de individuele behoeften, maar ook de collectieve en maatschappelijke behoeften, de "vraag", dit in een meer algemene dan puur economische zin.

Ik ben geneigd behoeften te vergelijken met kleuren, samengesteld uit de kleuren van de regenboog: de basiskleuren. Ik spreek daarom van een behoeftenspectrum, samengesteld uit basisbehoeften en gefilterd door exogene "constraints", de "middelen".

De menselijke basisbehoeften waaruit het individueel, cultureel en door de tijd bepaalde behoeftenspectrum is samengesteld, vallen uiteen in drie categorieën en vijf "stadia" (analoog aan Maslow, 194):

categorieën:	Abiotische condities	Biotische vereisten	Conceptuele behoeften
stadia	A	B	C
1	ruimte, uitgebreidheid	materiaal, energie	informatie, variatie
2	tijd, duur	voortbestaan	zekerheid
3	attractie, cohesie	andere soortgenoten	affectie
4	repulsie, begrenzing	positie, territorium	identiteit
5	interactie, functie	voortplanting	invloed

De hier genoemde namen dekken niet altijd naar tevredenheid de basisbehoefte die ik hier bedoel, vooral de abiotische condities zijn moeilijk te benoemen, maar ik zal ze straks nader uitwerken.

Bij elke basisbehoefte hoort een specifieke constraint in de omgeving, maar het "constraintspectrum" van de omgeving is evenals het "behoeftenspectrum" van het beschouwde systeem, méér dan een willekeurige som der samenstellende delen.

Het behoeftenspectrum kan met verschillende perioden (minuten, uren, dagen, weken, seizoenen, jaren, eeuwen) van kleur verschieten, het is onderhevig aan "mode" en cultuur. Cultuur is wel gedefiniëerd als de "wijze waarop een maatschappij zijn behoeften vorm geeft" (zie bijv. Wilkinson, 19). Als aan deze behoeften geen enkele beperking zou worden opgelegd, zou geen differentiatie ontstaan, maar wildgroei. Juist de constraints die deze behoeften ontmoeten leiden hen in bepaalde banen: sommige behoeften worden gehonoreerd, andere moeten zich in een gemodificeerde vorm zodanig ontwikkelen, dat zij in de specifieke situatie een specifieke vorm van bevrediging kunnen vinden.

Het constraintspectrum verandert langzamer, maar heeft ook discontinuïteiten, "crises" zoals nieuwe technische ontwikkelingen of juist het uitvallen van een willekeurige technische voorziening. Zo verandert het constraintspectrum van de omgeving plotseling enorm wanneer een auto dienst weigert, of meer in het algemeen: wanneer een energie-crisis uitbreekt. De industriële revolutie en het beschikbaar komen van tot dusverre ongekennde hoeveelheden energie, betekende een enorme doorbraak in de constraints die de menselijke mobiliteit en productiviteit altijd hadden beperkt. Pas door de oecologische crisis bereiken we opnieuw de constraints die eeuwenlang verantwoordelijk waren voor de differentiatie van de oikos. Door de "grenzen aan de groei" zal de exploitatie van de habitat opnieuw oog moeten krijgen voor plaatselijke subtiliteiten, verschillen in productiewijzen naar gelang de plaatselijke omstandigheden.

Wat zijn nu de basiskleuren van deze beide spectra, wat is het karakter van de hierboven bedoelde basisbehoeften en hun specifieke constraints? We zullen proberen deze vraag in de volgende paragrafen te beantwoorden.

De abiotische condities en hun "constraints"

A1: De eerste voorwaarde voor het bestaan van welk systeem dan ook is ruimte, ruimtelijkheid, niet alleen in de zin van uitgebreidheid, maar ook als positie-ten-opzichte-van, en derhalve onderscheid, verschillen-van-plaats.

Als zodanig is de ruimte ook de drager van variatie en informatie (C1), deze zijn evenmin als materiaal en energie (B1) buiten de ruimte denkbaar.

Bij de constraint "gebrek aan ruimte" vervallen alle mogelijkheden van een systeem. Ruimte is in de loop der tijden schaarser geworden en deze schaarste is een primaire bedreiging geworden voor oecosystemen en hun differentiatie. Functiesplitsing vergt ruimte en spaart tijd, functiecombinatie kan ruimte opleveren, maar kost tijd. Het ruimtelijk gedrag van systemen is nauw verweven met het temporele gedrag.

Aangezien de ruimte een zo volstrekt essentieel voorgegeven is voor de milieudifferentiatie en binnen het kader van de ruimtelijke ordening, acht ik het hier de plaats nader op deze conditie in te gaan in een misschien wat filosofische, maar daarom voor de praktijk niet minder belangrijke zin.

Wanneer we ons afvragen, zonder in abstracties of concretismen te vervallen, hoe de ruimte aan ons verschijnt, dan moeten we in laatste instantie constateren dat de ruimte zich slechts in de vorm van verschillen kan manifesteren.

Het begrip verschil is niet alleen noodzakelijk verbonden aan de conditie van ruimtelijkheid, maar ook omgekeerd: de ruimte is niet denkbaar zonder verschillen. De lege ruimte is alleen denkbaar binnen haar grenzen, als afstand, dat wil zeggen: verschil van plaats.

Afstand kunnen we gewaarworden en meten door een materiële vergelij-
kings maatstaf of door haar in een beweging af te leggen.
Het begrip beweging wil ik hier nog buiten beschouwing laten, om-
dat het verschijnsel van de beweging al een tweede conditie voor-
onderstelt: de tijd.

Vershil van plaats is noodzakelijk gebonden aan materie, niet al-
leen door dat het wezen van de afstand zich alleen kan vertonen door
het medium van de materie, maar ook door de begrenzing.

De ruimte wordt begrensd of afgebakend door uitgebreidheden van een
andere, verschillende aard dan de lege ruimte zelf (massa's) en zon-
der deze objecten, bakens of grenzen is de ruimte geen ruimte, maar
een irreële, oninteressante leegte. De ruimte strekt zich niet uit
zonder meer, zij strekt zich uit totaál.

Het abstracte begrip ruimte wordt dus gesubstantiëerd in het begrip verschil
en is zonder dit begrip niet "denkbaar".

Dit is de eerste grote en beslissende stap die in de relatietheo-
retische beschouwingen van van Leeuwen (19) wordt gedaan.

Zonder dit overigens te expliciteren substantiëert van Leeuwen
de abstracte en onbruikbare begrippen ruimte en tijd tot de fe-
nomenen verschil en verandering.

Analoog aan de ruimte is ook de tijd ondenkbaar en onmeetbaar
zonder het begrip verandering: verandering is het substantivum
van de tijd. We kunnen slechts tot een begrip van tijd komen aan
de hand van veranderingen, zoals we slechts tot een begrip van
ruimte kunnen komen aan de hand van verschillen.

De tweede grote stap in de beschouwingen van van Leeuwen, is de
"relativering" van het gesubstantiëerde ruimtebegrip. Er is ver-
schil in de mate van verschil dat kan worden uitgezet op een
schaal van meer of minder verschil, met als duidelijk nulpunt
de "gelijkheid". Deze relativering geschiedt analoog bij het ge-
substantiëerde tijdbegrip, de verandering, met als nulpunt hier
het gelijkblijven. Het relativum van verschil wordt door van
Leeuwen "ruimtelijke variatie" genoemd, het relativum van ver-
andering "temporele variatie".

Pas met deze gesubstantiëerde en gerelativeerde begrippen van
ruimte en tijd worden beide opponeerbaar en valt een positieve
of negatieve (omgekeerd evenredige, complementaire) relatie
(de "grondrelatie") tussen beide categorieën af te leiden.

Dat is dan de logische derde stap die van Leeuwen doet, maar
hij is minder essentieel dan in het algemeen wordt aangenomen,
want ook positieve relaties tussen ruimtelijke en temporele
variatie zijn denkbaar en voor de mensoecologie interessant.

De ruimte wordt geconcretiseerd in de materie; massa of traagheid is
het concretum van de abstracte ruimte. Verschil is altijd aan materi-
aal gebonden en ruimte is altijd aan verschil gebonden, zodat we
moeten concluderen dat ruimte aan materiaal gebonden is.

De concretiseerbare ruimte heeft nu - zoals gezegd - twee aspecten:
uitgebreidheid en plaats (positie).

Door de potentiële verschillen in uitgebreidheid en plaats biedt
de ruimte mogelijkheden tot groei en beweging, of meer algemeen:
verandering, tijd. Buiten de ruimte verliest het abstracte begrip
tijd haar betekenis, zodat ruimte vóórwaarde is voor tijd en ver-
andering.

Gebrek aan ruimte, en daarmee komen we weer aan de constraint van de
eerste abiotische conditie, belemmert groei en beweging, uitbreiding

[logisch, en niet historisch gezien

en verplaatsing.

Gebrek aan ruimte veronderstelt materiële elementen buiten het systeem dat dit "gebrek" ondergaat, het veronderstelt dus een materiële omgeving waarmee het systeem in kwestie een wisselwerking onderhoudt.

Dit vooronderstelt al condities zoals tijd, attractie, repulsie, interactie, maar wanneer we deze condities nog even buiten haakjes plaatsen, dan blijft als basis van differentiatie als gevolg van een wisselwerking tussen "behoefte" en "gebrek" aan ruimte het onderscheid tussen in- en uitwendigheid over, het onderscheid tussen endogene en exogene variabelen. De ruimtelijke dialectiek komt hier in zijn meest eenvoudige gedaante naar voren: vermeerdering van inwendige ruimte betekent tegelijkertijd vermindering van uitwendige ruimte.

A2: Tijd is een tweede essentiële voorwaarde voor het bestaan van systemen, en als zodanig zelfs veelal opgenomen in de definitie van het begrip systeem: "een enigszins duurzaam samenstel ...". Duur is niet het enige aspect van de tijd, maar ook, analoog aan de aspecten van de ruimte, positie-in-de-tijd is een aspect. Verschil in duur en moment vormen respectievelijk de basis van verandering en volgorde, de energetische en informatorische kanten van de tijd.

De grenzen van de duur worden aangegeven door veranderingen, terwijl we de duur zelf slechts gewaar kunnen worden door veranderingen in onszelf of elders, bijvoorbeeld in een meetinstrument als de klok. Verandering als substantivum van de tijd, vindt zijn concretum in de energie zoals de ruimte zijn concretum in de materie vindt.

Een samenstel is slechts duurzaam als het zich kan verzetten tegen veranderingen in de omgeving. Een systeem wordt bedreigd door exogene verandering en kan deze door endogeen tegenspel neutraliseren. Deze reactie moet tot stand komen vóórdat de exogene verandering de samenhang van het systeem aantast, het systeem moet dus "tijd hebben" om die interne veranderingen tot stand te brengen die de exogene veranderingen kunnen weerstaan. In concreto is dit een energetische constraint en de basis van "behoefte aan tijd".

Bij "gebrek aan tijd" verliest een systeem zijn samenhang vóórdat deze samenhang zich daartegen kan mobiliseren.

Samenhang vóóronderstelt dus in deze zin "genoeg tijd", en is zelf reeds een derde conditie op zichzelf.

A3: Een derde abiotische conditie van elk systeem, is samenhang, zowel in- als uitwendig. Zonder samenhang met één of andere omgeving of in zichzelf kan men niet eens van een systeem spreken.

De grondslag van samenhang is attractie, de aanwezigheid van aantrekkende krachten die eventuele afstotende, in principe desintegrerende, krachten overheersen.

Men zou hier echter ook kunnen denken aan de categorie éénheid tegenover veelheid, welke laatste dan meer correspondeert met repulsie (A4).

De ontwikkeling naar meer samenhang kunnen we aanduiden met het begrip integratie, hetgeen op zich de basis en voorwaarde is voor differentiatie in zijn eenvoudigste vorm.

Differentiatie is in zekere zin een vorm van selectieve desintegratie die echter ondenkbaar is zonder een voorafgaande samenhang. Repulsie is dan de basis van deze selectieve desintegratie en als zodanig hebben we haar dan ook al in mijn vorige notitie leren kennen. Polariteit ontstaat doordat twee kanten van een systeem elkaar afstoten omdat zij elkaars functie storen.

De omgeving van een systeem is - zoals gezegd - dikwijls een bedreiging voor de samenhang van dat systeem door haar nivellerende, dispersie-bevorderende, attractie-verbrekende karakter, voortvloeiend uit de tweede hoofdwet van de thermodynamica (de entropiewet).

Elke exogene dynamiek is een bedreiging voor de samenhang en werkt daarbinnen repulsief. Daarmee zijn we gekomen bij de constraint "gebrek aan samenhang". In de spanning tussen samenhang en versnippering, de afwisseling van integratie en desintegratie moet de differentiërende waarde van deze conditie gezocht worden.

In zijn afweer tegen exogene bedreigingen herkennen we de vierde abiotische conditie: repulsie.

A4: Repulsie is - zoals we zagen - een in principe desintegrerende kracht, en moet dus ondergeschikt zijn aan attractie, maar is als zodanig noodzakelijk voor de afweer tegen in- en uitwendige verstoringen van systeemeigen functies, en dus paradoxaal genoeg tegelijkertijd een bescherming tegen desintegratie.

Repulsie treedt altijd op aan in- of uitwendige grensvlakken, waar attractie vermenging zou bewerkstelligen. Repulsie bewerkstelligt dus ontmenging, segregatie, individuatie, begrenzing van een systeem.

Met de paradox dat een (naar buiten) desintegrerende kracht (naar binnen) een integrerende werking heeft, stuiten we opnieuw op het verschijnsel van de ruimtelijke dialectiek: wat op het ene schaalniveau geldt, schijnt zich op een naastliggend hoger of lager schaalniveau in omgekeerde zin te manifesteren.

Welke constraint moeten we ons nu bij de repulsie voorstellen, maw. wat bedoelen we met "gebrek aan repulsie"?

De omgeving laat slechts zoveel repulsie toe als er aanleidingen zijn tot afweer.

Waar deze aanleidingen ontbreken kan geen sprake zijn van repulsie, en derhalve ook niet van selectieve desintegratie of - als gevolg daarvan - differentiatie.

De beschouwing kan ook worden omgekeerd: in een overmatig attractieve omgeving verliest een systeem zijn samenhang. Terwille van zijn integratie "verlangt" een systeem dus een in zekere zin repulsieve omgeving. "Gebreke aan repulsie" is dan systeembedreigend.

A5: Interactie is een ongelukkige term voor de abiotische conditie die hier bedoeld is. "Agibiliteit" zou misschien beter de conditie benaderen die een systeem in zijn omgeving invloed geeft, die maakt dat een actie van het systeem een reactie in de omgeving teweegbrengt, en omgekeerd.

Interactie, agibiliteit veronderstelt elementen in de omgeving van het systeem die zich voor deze interactie, uitwisseling, beïnvloeding lenen.

De interactie tussen overigens repulsieve systemen is een belangrijke grondslag van differentiatie. Door een interactie met zijn omgeving die méér is dan louter attractie en repulsie, dwz. een wisselwerking tussen beide, een uitwisseling, kan het systeem een gerichtheid ontwikkelen, een oriëntatie, een polariteit.

Wanneer stimuli uit de omgeving ontbreken, of de omgeving voor het systeem onbeïnvloedbaar is komt deze oriëntatie niet tot stand, evenmin als wanneer er een alomtegenwoordige overmaat van stimuli en agibiliteit aanwezig is, waardoor de grenzen van het systeem alzijdig vervagen zonder een specifieke gerichtheid op te leveren. De omgeving levert dus ook bij deze conditie de constraints die differentiatie mogelijk maken.

De abiotische condities zijn hier zodanig afgeperkt, dat ze als fundament kunnen dienen voor het gebouw van de biotische en conceptuele "behoeften". De condities kunnen in antropomorfe bewoordingen gezien worden als de "behoeften" van abiotische systemen, maar in principe behoren zij op zich geen enkel menselijk of biotisch karakter te hebben.

Pas in de volgende paragrafen worden de biotische en conceptuele modificaties of "vertalingen" van de abiotische condities nader uitgewerkt.

We gaan er - in elk geval voorlopig - van uit dat het leven ^{zijn} ~~aan~~ mogelijkheden alleen binnen het kader van het levenloze, en het geestelijke ^{zijn} ~~binnen~~ mogelijkheden alleen binnen het kader van het levende kan verwerklijken.

In dat geval moeten menselijke behoeften een verbijzondering en een vertaling zijn van biologische vereisten en de biologische vereisten een verbijzondering en vertaling van abiotische meegegevenheden (con-dities).

De biotische vereisten en hun constraints

B1 De eerste vereiste voor levensverschijnselen is materiaal en energie voor het onderhoud van de levensfuncties: opbouw- en verbrandingsstoffen, maar ook, en dat ligt al meer in de sfeer van de informatie, vitamines en mineralen, katalysatoren van specifieke processen in het organisme.

We spreken nu niet meer van een onzijdig systeem, maar van een organisme, voorzien van de condities die abiotische systemen voor hun bestaan en eventueel functie nodig hebben, maar ook met de verbijzonderingen van deze condities die het leven levend maken.

Het begrip economie wordt door Marx omschreven als de stofwisseling tussen mens en natuur op maatschappelijk niveau. Zonder deze stofwisseling op één lijn te willen stellen met de fysiologie van een organisme, sluit ik me hierbij graag aan.

Deze stofwisseling is dan het maatschappelijk verlengstuk van de individuele organische fysiologie en staat voor dezelfde problemen, zij het op een ander schaalniveau, voorzien van andersoortige middelen en dus leidend tot andersoortige oplossingen en vormen van differentiatie.

De behoefte aan industriële grondstoffen, bouwstoffen en brandstoffen, hoort dus ook uitdrukkelijk thuis in deze basisbehoefte.

Het is duidelijk dat deze vereiste agibiliteit (A5) vóóronderstelt en daarmee alle andere abiotische condities, maar tegelijkertijd onderhóódt een stofwisseling dezelfde abiotische condities.

Zonder stofwisseling zouden de repulsieve en attractieve krachten van levende of levendragende systemen het spoedig begeven, zodat groei, differentiatie en voortbestaan op het spel zouden komen te staan. Voortbestaan vooronderstelt een stofwisseling en is daarmee de tweede biotische vereiste voor een levendragend systeem.

Dat deze stofwisselingsbehoefte een verbijzondering is van de behoefte aan concrete ruimte, is te begrijpen wanneer men bedenkt dat de voor levende en levendragende systemen specifiek benodigde vormen van materiaal en energie, slechts in een beperkt deel van de aardoppervlakte, de "habitat" te vinden zijn.

Habitat wordt dan gedefiniëerd als dát deel van het aardoppervlak (alsmede de daaruit door intelligente metamorfose gevormde kapitaalgoederen) dat in de behoeften van een populatie kan voorzien. Bij gevolg kan deze eerste biotische behoefte misschien beter een "habitat-vereiste" worden genoemd. In dit perspectief komen ook de constraints duidelijk aan het licht. Beperking^{en} van de habitat, de levensruimte, levert stimuli tot differentiatie van de exploitatie van deze habitat.

B2 Een verbijzondering van de tijdsconditie is de behoefte aan voortbestaan, veiligheid.

Economisch gezien is deze behoefte van zeer groot belang, omdat heel het verzekeringswezen, de openbare veiligheid (de militaire inspanning), het medisch bedrijf op deze vereiste gebaseerd is, terwijl ook alle bouwkundige activiteit als isolerend, beschermend, beveiligend kan worden beschouwd.

Zonder geklimatiseerde ruimten immers, zou bijvoorbeeld het voortbestaan van al ons papier, ons meubilair en tal van specifieke voorzieningen en activiteiten op het spel staan. ~~Er is een theorie dat Shakespeares pas tot het schrijven van zijn grote drama's kon komen toen het vensterglas algemeen in gebruik kwam.~~

Elke gespecialiseerde ruimte is zo in principe een (op zijn minst door afstand) beveiligde ruimte, waarin het specialisme beschermd wordt tegen storende invloeden van buitenaf. De interactie van het specialisme met de buitenwereld wordt dan ook ruimtelijk en temporeel beperkt tot die plaatsen en momenten die voor de specifieke functie onschadelijk zijn.

Beschermende en conserverende activiteit is ook een belangrijk onderdeel van alle bestuurlijke en juridische activiteit in een samenleving. Door een geheel van verbintenissen, attractieve, en beschermende, repulsieve maatregelen wordt een sociaal systeem zodanig gereguleerd, dat het voortbestaan van dat systeem veilig gesteld wordt.

Al deze veiligheid wordt bevochten met een enorme arbeidsinspanning die tegelijkertijd de constraint vormt van deze biotische vereiste. Arbeidstijd kan men immers beschouwen als biotische tijd: het aantal beschikbare manjaren is het tijdsbudget waabinnen het voortbestaan moet worden veilig gesteld. De verhoging van de productiviteit door functiesplitsing is een differentiërende reactie op deze constraint.

Een biologisch organisme of oecosysteem staat voor dezelfde problemen: risico's te vermijden, toeval te elimineren. De middelen echter zijn hier voor een belangrijk deel van geheel andere (bijvoorbeeld chemisch-homoeostatische) aard en voor een ander deel analoog aan de mensoecologische mechanismen (bijvoorbeeld isolatie- en polarisatievormen).

B3: De behoefte aan soortgenoten als verbijzondering van de attractieve conditie uit zich het duidelijkst in de grote concentraties van mensen, in het bestaan van steden, agglomeraties, metropolen (mogelijk na het doorbreken van allerlei repulsieve constraints zoals materiaal en energie). De behoefte aan soortgenoten is de basis van "het sociale" en vindt zijn meest extreme neerslag in het verbod tot doden.

In de grond is deze derde biotische vereiste een economische behoefte aan entiteiten met dezelfde behoeften en mogelijkheden, zodat interactie, al of niet economische uitwisseling, mogelijk is.

Het meest nijpend is deze behoefte bij (nog) niet zelfvoorzienende, "onvolwaardige" organismen zoals baby's, kinderen, ouden van dagen en gehandicapten, maar ook "volwaardige" organismen c.q. mensen zijn zonder "de ander" niet in staat zich als individuen te ontplooiën, omdat de navolgende vereisten en behoeften zoals positie, voortplanting, affectie, identiteit en invloed gedepriveerd blijven.

Het aantal relaties tussen gelijksoortige organismen is beperkt door de biologische en tijdruimtelijke constraints die aan het organisme zijn gesteld. Een mens kan bijvoorbeeld slechts ca 30 "intieme" en ca 3000 "perifere" bekenden integreren en door deze constraints is een differentiatie in relatievormen mogelijk. Massificatie is in dit verband nivellerend en verwekt biologische dysfuncties zoals "crowding".

B4: De "repulsieve" biotische vereiste, is er één van noodzakelijke regelmatige territoriale afzondering, de instandhouding van een "personal space" waardoor het eigene zich kan uitstrekken in de omgeving en verder van de verwerving van een eigen exclusieve positie in sociaal verband.

Het territorium is bij de mens niet meer alleen het bezetten van een gebied, maar ook het bezitten van eigendom of zelfs exclusieve eigenschappen geworden. Het eigene is bij de mens een mobiel territorium en wordt als zodanig verdedigd. Zelfs de wetenschapper hoeft zich ervoor op "andermans terrein" te komen, zozeer is het "eigene" bij de mens in abstractum geëvolueerd. Het is duidelijk dat deze repulsieve factor differentiërend werkt voor zover ze nog niet verstrooiend werkt, dwz. de integrerende krachten overschaduwet.

B5: De behoefte aan voortplanting, reproductie, voortbrenging wordt hier als verbijzondering van de "interactie" (A5), als wisselwerking van attractieve en repulsieve factoren, en als verdere ontwikkeling van de behoefte aan uitbreiding van het eigene in de omgeving gezien. Voortplanting is geen primaire biotische vereiste, zij is onderworpen aan de biotische vóórwaarden van habitat, veiligheid, soortgenoten en territorium, aan deze vereisten moet enigermate voldaan zijn, alvorens deze vijfde behoefte zich kan verwerkelijken. Voortplanting wordt hier dus, in afwijking van Maslow, niet als fysiologische, maar als zelfverwerkelijkingsbehoefte gezien. Als zodanig is zij de biologische basis van de conceptuele behoefte aan in-vloed, potentie, macht, en in meer algemene zin van de behoefte aan vóórtbrenging, productie, nuttig-zijn, creativiteit, ex-pressie of uit-drukking, de behoefte aan "geesteskinderen".

Deze behoeften kunnen uiteraard slechts met fysiologische middelen gerealiseerd worden, maar daarom zijn zij nog niet puur fysiologisch van aard, daarom zijn zij niet uitsluitend een vorm van stofwisseling. Voortbrenging is niet de laagste, maar de hoogste puur biologische behoefte, en daarmee wil ik zeggen dat hierin de conceptuele vermogens en behoeften het verst zijn voorbereid. Het proces van de puur biologische reproductie is een voor biologische begrippen vérgaande vorm van informatie-uitwisseling, niet alleen in de zin van genen-uitwisseling, maar ook in de zin van oriëntatie en synchronisatie tussen de sexen (Tinbergen, 195) en van opvoeding en leergedrag tussen ouders en kinderen.

Pas in het reproductieve gedrag heeft de informatie-uitwisseling tussen organismen een trap van ontwikkeling bereikt die een behoefte aan informatie als zodanig mogelijk maakt, en dat is de eerste conceptuele behoefte.

De conceptuele behoeften en hun constraints

Aangezien de conceptuele behoeften op zich onderwerp zijn van mijn volgende notitie over perceptie, zal ik hier volstaan met een korte aanduiding.

C1 De eerste conceptuele behoefte is behoefte aan informatie uit de omgeving en dus variatie, verschillen of veranderingen in die omgeving. Deze behoefte uit zich in nieuwsgierigheidsgedrag en het optreden van verveling bij homogeniteit of continuïteit in die omgeving.

Informatie is voor conceptueel begaafde wezens van levensbelang, niet alleen omdat de bevrediging van biologische behoeften bij hen veelal afhangt van het feit of ze wel of niet wéten waar, wanneer en hóe deze behoeften kunnen worden bevredigd, maar ook omdat een informatieloze omgeving hun gedrag insufficiënt maakt, niet door de afwezigheid van voedsel, veiligheid of wat dan ook, maar puur door de afwezigheid van informatie.

Het gebrek aan variatie in de omgeving brengt het organisme in een toestand van "sensore deprivatie". Proefpersonen onder sensore deprivatie vertoonden een verhoogde motoriek, concentratieverlies en visuele hallucinaties.

Dember (1966) wijst op de dramatische gevolgen van een gebrek aan ontwikkeling in een informatie-arm milieu en wijt zelfs de dood van ~~pleeg-~~ wees-kinderen in sommige ziekenhuizen, zoals gerapporteerd door Spitz (1945) mede aan de toestand van sensore deprivatie waaraan zij waren blootgesteld.

Bij gebrek aan verscheidenheid in de omgeving is deze fundamentele menselijke behoefte de grondslag van milieudifferentiatie enerzijds, en van een verhoogde motoriek (om over concentratieverlies en visuele hallucinaties maar niet te spreken) anderzijds.

C2: De behoefte aan zekerheid is in zekere zin tegengesteld aan de vorige behoefte, omdat het een behoefte aan gelijkheden en continuïteiten is.

Bij een overmaat aan verschillen en veranderingen zoekt de menselijke geest naar het overeenkomstige en het blijvende en tracht de veelheid van individuele verschijnselen en gebeurtenissen in concepten "samen" te "vatten", te be-grijpen (con-cipere).

Wetenschap is in dit licht niet anders dan de poging gelijkheden en continuïteiten te herkennen in een overigens zo groot mogelijke verzameling heterogene en incidentele verschijnselen en gebeurtenissen. Samenvatten en her-kennen zijn de ruimtelijke en temporele componenten van het menselijke be-grijpen, en de biologische functie van dit be-grijpen is het elimineren van toeval, het vergroten van de veiligheid. De behoefte aan zekerheid is gegrondvest in de biotische behoefte aan veiligheid.

C3: De affectieve behoefte, voor zover die niet een puur biotische behoefte aan soortgenoten, territorium of nageslacht inhoudt, is een behoefte zich te hechten aan die elementen in de omgeving die zekerheid bieden en tegelijkertijd niet "vervelen".

Een levenspartner die geen enkele verrassing biedt is even ongeschikt als een levenspartner die geen enkele zekerheid biedt, daarom kiest een mens vrienden die zowel "betrouwbaar" als "fascinerend" zijn, vrienden die voldoende aan hem gelijk zijn om onaangename verrassingen te voorkomen, maar ook voldoende van hem verschillen om de communicatie gaande te kunnen houden.

Soortgenoten bieden reeds een garantie van gelijkheid door hun gelijksoortigheid, en een andere sexe biedt reeds een garantie van verschil, maar ook andere elementen dan soortgenoten, levend of levenloos, kunnen object van affectie zijn zodra zij het individu een optimum tussen verrassing en herkenning bieden.

Wat de één verrast, verrast de ander niet meer en wat de een verveelt, verveelt de ander nog niet, daarom is het optimum tussen hoge en lage omgevingsvariatie zeer individueel bepaald en daarmee is ook de affectieve voorkeur voor bepaalde elementen in de omgeving individueel bepaald.

Dat betekent, dat het individu in de persoonlijke attractiepunten die hij in zijn omgeving esthetisch beleeft, herkent wat aan hem gelijk is en (in dezelfde handeling) onderscheidt wat aan hem verschillend, wat hem vreemd is, in een wederzijds identificerende wisselwerking.

Wordt in de eerste twee behoeften de aandacht van het individu gericht op de omgeving, bij de derde behoefte wordt hij zelf als waarderend subject betrokken.

De affectieve behoefte houdt dan vervolgens ook het gewaardeerd-worden in, hetgeen een essentiële persoonlijkheid-vormend proces is waarin het individu zichzelf gewaarwordt, een zelfconcept ontwikkelt als voorstadium van de identiteit die als zodanig de volgende behoefte is.

C4: Identiteit houdt zowel een (aan de ander) verschillend-zijn (uniciteitsaspect) in, als een (aan zichzelf) gelijk-blijven (continuïteitsaspect). Een conceptueel begaafd wezen kan slechts aan zichzelf gelijkblijven, wanneer het een concept van zichzelf heeft en daarnaar zijn gedrag kan richten. Dit zelfconcept kan slechts - zoals gezegd - in een affectief gebeuren tot stand komen en de behoefte aan identiteit kan dus pas opkomen als de behoefte aan affectie enigermate bevredigd is. De behoefte aan een eigen persoonlijkheid is echter op zich geen attractieve, maar daarentegen een repulsieve behoefte, en dat is het uniciteitsaspect van de identiteit. Dit repulsieve karakter uit zich in een zekere mate van isolatie die aan de individuatie (bijvoorbeeld van opgroeiende kinderen) eigen is, en die de biotische behoefte aan territorium en positie (B4) als basis heeft. De constraints van de identiteit zijn duidelijk: massificatie is een aanslag op de uniciteit, sociale verandering is een aanslag op de continuïteit. Het individu (maar ook de groepering!) tracht zich in zijn afweer tegen deze krachten een positie te verwerven en de nodige prestige. Maslow noemt hier prestige als "basic need", ik zou hier liever van impressieve identiteit of exogene bevestiging spreken. De behoefte aan "self-realisation" vormt dan een vorm van "expressieve identiteit" of endogene bevestiging door invloed op de omgeving.

C5: De laatste menselijke behoefte is de behoefte aan expressie, invloed, macht. Deze behoefte kan zich pas als autonome behoefte ontwikkelen wanneer aan de voorgaande behoeften enigermate voldaan is, en zij is nooit tot zwijgen te brengen, omdat zij niet door andere behoeften wordt gevolgd.

Daarom is de behoefte aan invloed slechts gedragsmotiverend zodra er constraints bereikt worden die de invloed beperken.

Deze constraints liggen onder meer in de macht van anderen, en wanneer men door anderen overheerst wordt moet de behoefte aan macht zich in een andere richting verwerkkelijken.

We moeten dan onderscheid maken tussen invloed op andere mensen, invloed op de natuur en invloed op materiaal. Een hiërarchische machtsordening richt de behoefte aan macht naar beneden: wanneer men door anderen overheerst wordt, kan men zijn behoefte aan macht nog slechts bij zijn ondergeschikten verwerkkelijken. De onderste laag van de hiërarchie heeft geen ondergeschikten dan het niet-menselijke materiaal of de vijand. Dit verklaart de agressie ~~van~~ bij soldaten en de wil tot productie, voortbrenging ~~van~~ bij arbeiders, maar ook de wil tot voortbrenging van kinderen bij vrouwen die leven in een situatie van onderdrukking. Werkloosheid betekent het ontberen van invloed, machteloosheid.

Een hiërarchische machtsordening heeft derhalve een destructie- en productie-bevorderende werking. Productie gaat altijd samen met destructie en de ecologische crisis is derhalve een logisch gevolg van de menselijke "Wille zur Macht" (Nietsche,).

Zodra echter nieuwe constraints bereikt worden kan de invloedsbehoefte zich differentiëren naar meer subtiele, kunstzinnige en arbeidsintensieve uitingen.

Aan het eind van deze catalogus van menselijke behoeften moeten we constateren dat de constraints niet altijd even duidelijk zijn. Enerzijds omdat de behoeften dikwijls tegenstrijdig blijken en daardoor elkaars constraint vormen ("endogene constraints"), zoals de behoefte aan variatie, gevolgd door een behoefte aan zekerheid, eventueel opnieuw gevolgd door een behoefte aan variatie. Anderzijds omdat de behoeftenbevredigende middelen, al of niet door de mens ontwikkeld om verscheidene behoeften tegelijk te dienen, zo veelvuldig, divers en veranderlijk zijn, dat een catalogus van deze middelen ondenkbaar is, en dus een overzicht van constraints evenzeer.

Niettemin zijn op de verwezenlijking van alle behoeften telkens twee constraints in het bijzonder van toepassing: ruimte en tijd. In dit verband moeten we dan het begrip "vrijheid" naar voren brengen, vrijheid is het ontbreken van ruimtelijke en temporele constraints. Vrijheid is dus geen "behoefte" in de hier gebezigde zin, vrijheid is het ontbreken van constraints. Nu doet zich het merkwaardige feit voor dat in tal van menselijk situaties de ruimtelijke en temporele vrijheden complementair zijn: de ene vrijheid sluit de ander min of meer uit.

Ik zal hier in een volgende paragraaf nog op in gaan, maar eerst zal ik terugkeren tot het uitgangspunt van mijn betoog: de woning en de oikos, nu als concentratie van behoeftenbevredigende middelen.

De functies van het wonen.

Volgens Burie (19) is de woning een concentratie van behoeftenbevredigende middelen. Overeenkomstig de gedachtengang in de inleiding kunnen deze behoeftenbevredigende middelen zich vermaatschappelijkten, zich afsplitsen van de afzonderlijke huishoudens en een deel van deze vermaatschappelijkte behoeftenbevredigende middelen is verhandelbaar als goederen en diensten.

Met name tal van stofwisselings- en veiligheidsbehoeften (B1 en B2) zijn economisch hanteerbaar door de levering van goederen en diensten. De behoeften aan soortgenoten, positie en nageslacht (B3, B4 en B5) zijn slechts zeer ten dele economisch te bevredigen, maar wel in een vermaatschappelijk verband.

Dit geldt minder voor de conceptuele behoeften. Er is uiteraard een levendige handel in informatie en zekerheid, en ook affectieve, prestige- en machtsbehoeften kunnen buiten het eigen huishouden bevredigd worden, maar vooralsnog kan alleen het wonen volledig in deze behoeften voorzien. In zijn woning is de mens alleenheerser samen met degenen van wie hij houdt, de woning als territorium is een ruimtelijke basis voor zijn identiteit en een wereld van zekerheid die hij door en door kent. Buiten de woning is zijn invloed beperkt, hij vindt er minder variatie, minder zekerheid, minder affectie en minder identiteit. In het navolgende zullen we de functies van het wonen nog eens in het hiervoor ontwikkelde systematische verband plaatsen.

1: De woning biedt de huishouding en het individu dat daartoe behoort allereerst ruimte, leefruimte, habitat. Deze ruimte (1) is vóórwaarde (2) voor de aanwezigheid van behoeftenbevredigende materialen en middelen die hem tijd sparen, voortbestaan, veiligheid en zekerheid bieden, (3) voor de aanwezigheid van soortgenoten in hun saamhorigheid, het (attractief) bijéénbrengen van die elementen waarmee hij een wederzijds identificerende wisselwerking kan onderhouden, (4) voor de repulsieve afperking van zijn territorium, het geplaatst-zijn ten opzichte van de buitenwereld en de maatschappij, voor de uitbreiding van het eigene in zijn omgeving, zijn identiteit voor zover die op herkomst, territorium, positie is gebaseerd, (5) voor de productieve interactie met zijn omgeving, zijn eigen expressie in deze omgeving, de voortbrenging van nageslacht, de exploratie van eigen invloed en de grenzen daarvan.

In een kleine woning moeten deze functies worden geïntegreerd (wat niet náást elkaar kan moet ná elkaar, er moet meer georganiseerd worden, men moet meer met elkaar rekening houden), in een grote woning kunnen zij zich door selectieve desintegratie differentiëren.

In een te kleine woning moeten de functies worden afgeperkt tot het hoogst noodzakelijke, zodat de ontplooiing (differentiatie) van het individu wordt ingeperkt. In een te grote woning verliezen de activiteiten van het individu hun samenhang, de integratie van de behoeftenbevredigende middelen kost meer tijd dan wat zij aan tijdbesparing opleveren, de hoeveelheid toevallige ontmoetingen binnenshuis vermindert, zodat de behoefte aan soortgenoten, de cohesie van het gezin, expliciet georganiseerd moet worden. In een te grote woning kan vervreemding optreden ten aanzien van mensen en dingen die een wederzijds identificerende wisselwerking in de weg staat. Men vindt zichzelf in het huis niet meer terug, de grenzen van het territorium vervagen, de bewoner weet zich niet meer geplaatst en heeft geen macht meer over alles wat er in huis omgaat.

Wanneer differentiatie omschreven kan worden als selectieve desintegratie (zie p. 8), dan is bij een teveel aan woonruimte deze vorm van desintegratie te ver voortgeschreden om nog als differentiatie te kunnen worden opgevat. Daaruit blijkt dan duidelijk hoe ruimtelijke constraints tegenover expansieve behoeften een differentiërende werking hebben.

2: Als concentratie van behoeftenbevredigende middelen biedt de woning ook tijd, veiligheid, zekerheid. Buiten de woning moet men in zijn behoeften te voorzien niet alleen tijdrovende afstanden afleggen, maar bovendien is men nooit zeker van wat men aantreft. Deze zekerheid biedt de woning wel.

Een dergelijke zekerheid biedt dan vervolgens de mogelijkheid tot minder gerichte activiteit dan buiten de woning (omdat in principe elke willekeurig opkomende behoefte bevredigd kan worden), en derhalve: ontspanning.

Binnen de woning kunnen temporele imperatieven worden ontdoken. De koude en het duister van de nacht beperken niet langer de wenselijke vormen van activiteit, klimatologische wisselvalligheden hebben weinig invloed

en de behoeftenbevredigende middelen zijn niet gebonden aan sluitingstijden (zoals lunch tussen 12.00 en 14.00 uur).

De woning vertegenwoordigt een continu aanbod van exclusief voor de gebruiker aanwezige middelen, een continu klimaat, zelfbeschikking en dus onafhankelijkheid, veiligheid. Het is daarmee de uitgelezen plaats voor het herstel van de lichamelijke conditie, de nachtrust.

3: De woning heeft een attractieve, integrerende functie die mensen en voorzieningen tot- en bijelkaar brengt. De woning biedt de mogelijkheid voorzieningen van zeer verschillende aard ten opzichte van een persoonlijk behoeftenspectrum met elkaar in functioneel verband te brengen, die elementen te verzamelen die in een individueel-affectieve behoefte voorzien (bijv. kunstvoorwerpen, souvenirs), vrienden te ontvangen, intieme relaties te verwerkelijken, tot een zelfconcept te komen.

Deze functie is van essentieel belang voor opgroeiende kinderen.

De woning is een materiëel-dwingende basis van saamhorigheid of conflict in een huishouden, vooral een kleine woning.

Wanneer het huishouden uitéénvalt, zoals bij de scheiding van ouders, treedt een desintegratie van functies op, die de "basic trust" en de ontwikkeling van een in affectieve, wederzijds identificerende wisselwerking ontstaan zelfconcept voor het leven kunnen schaden.

4: De woning heeft ook een repulsieve, afwerende functie die buitenstaanders duidelijk maakt "hoever zij kunnen gaan": tot de voordeur, tot in de hal, tot in de voorkamer of tot in de achterkamer.

Deze "formele gradiënt" is gerelateerd aan de positie, de status van de bewoner: bij lagergeplaatsten dringt men gemakkelijk door tot de achterkamer, bij hogergeplaatsten wordt men bij de voordeur aan de praat gehouden. Door de situatie en vorm van de woning maakt de bewoner zijn positie duidelijk. Binnendringen in dit territorium tegen de zin van de bewoner is bij de wet verboden als huisvredebreuk.

Door de uitbreiding van het eigene in zijn territorium kan de bezitter zichzelf in zijn omgeving herkennen, hetgeen de grondslag is van impressieve identiteit. De woning dwingt echter ook de bewondering, de erkenning van een eigen plaats af van anderen en ook in die zin is zij een basis voor impressieve identiteit, prestige.

Het repulsieve karakter van de woning maakt de bewoner tot alleenheerser op eigen terrein, weert de sociale controle en is de grondslag van privacy.

5: De woning is ten slotte de plaats waar de mens zich verwerkelijkt, het eigene in zijn omgeving uitbreidt, ook in de vorm van soortgenoten, nakomelingen. Nergens is de mens meer in de gelegenheid zelf de samenstelling en inrichting van zijn omgeving te bepalen als in zijn eigen woning, basis van expressie, "huisvlijt", voortbrenging, productie, ontwikkeling. Hier groeien de kinderen op, vindt socialisatie en enculturatie plaats, hier wordt de eigen gezinscultuur ontwikkeld, van hieruit wordt arbeidskracht geëxporteerd.

Na deze opsomming van de functies van het wonen, moeten we ons afvragen waarom de mens zijn woning verlaat, welke functies door het wonen niet of niet meer kunnen worden vervuld.

Alle ellende in de wereld, aldus Pascal, wordt daardoor veroorzaakt, dat mensen niet in hun eigen kamer kunnen blijven.

Het huishouden kan zich echter alleen in stand houden dank zij een aanhoudende in- en uitvoer van materiaal, energie en informatie, daarom komen de mensen hun huizen uit, verlaten zij hun kamer, verkopen hun arbeidskracht en gaan op vakantie.

Maar, ookal worden boodschappen, water, gas, electriciteit, amusement en afval geruisloos aan- en afgevoerd, zelfs diegenen die hun werk aan huis hebben, verlangen er eens naar hun huis te verlaten, de grenzen van hun territoire te overschrijden, op vakantie te gaan.

Dit verlangen naar den vreemde is niet uitsluitend nieuws-gierigheid, een autonoom verlangen naar variatie, informatie, afwisseling, avontuur, motoriek, het is ook een verlangen zich buiten het leven van alledag te begeven, de gestelde grenzen te overschrijden (trans-cendere). Dit is een existentiële behoefte het zijn met het niet-zijn, het inwendige met het uitwendige, de beslotenheid met de openheid te confronteren: ek-stase en ex-sistentie zijn niet voor niets Grieks en Latijn voor "erbuiten gaan staan". De act waarin wij onze woning verlaten (al of niet "in overspannen toestand", zoals journalistieke taal de grenssituatie van opperste vertwijfeling verwoordt) heeft in deze zin een essentiële symbolische functie, náást de biologische noodzaak zich, op zoek naar voedsel, een levenspartner of informatie, buiten zijn territorium te wagen.

In zekere zin is dit verlangen een uitvloeisel van de menselijke behoefte aan een confrontatie met de grenzen van het bestaan, waardoor het bestaan zijn exclusieve waarde krijgt, en in laatste instantie een confrontatie met de dood, die laatste keer dat men zijn woning verlaat, waaraan het leven zijn exclusiviteit ontleent.

Sins mensenheugenis heeft de menselijke nederzetting plaats ingeruimd voor de realisering van deze grensoverschrijdende manifestaties: de gewijde plek, de dingplaats en de markt zijn de klassieke elementen van de oikos die niet in een afzonderlijk huishouden kunnen worden geïntegreerd omdat ze daardoor juist hun karakter zouden verliezen. Deze drie elementen van cultus, bestuur/rechtspraak en handel, confronteren de mens respectievelijk met "het gans Andere" of de dood, met de anderen en met andermans eigendommen in ruil voor een verlies van het eigene. Deze drie elementen vertegenwoordigen het niet-alledaagse in de motieven om de woning, het gewone te verlaten. De alledaagse motieven zijn van economische, fysiologische aard, en hebben zich door sociaal-economische functiesplitsing verregaand gedifferentieerd.

Het huishouden behoeft materiaal, energie en informatie, afkomstig van het land, het water of uit andere omvangrijke kapitaalgoederen die niet in de woning te integreren zijn en slechts in maatschappelijk verband exploitabel.

Naarmate deze benodigdheden schaarser worden, en zij worden schaarser bij elke bevolkingstoename, moet men meer tijd investeren om ze te verwerven. Zodra voor het verwerven van voedsel voor één dag, méér dan één dag arbeid nodig is, wordt samenwerking bittere noodzaak. Maar al veel eerder is taakverdeling, dwz. tijdbesparing wenselijk.

Tijdnood laat activiteiten en voorzieningen die aanvankelijk in het wonen geïntegreerd waren vermaatschappelijken.

De functies die zich het eerst in economische zin van het wonen afsplitsen zijn de productiefuncties en vervolgens de verzorgende en assurantie-functies. Het zijn voornamelijk antwoorden op de eerste twee categorieën van behoeften.

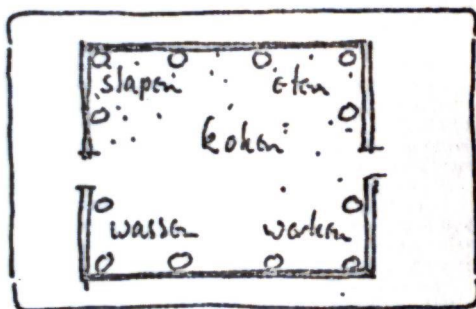
De differentiatie van de oikos.

De differentiatie van de oikos, voor zover die afhankelijk is van de afsplitsing van woonfuncties in meer unifunctionele vermaatschappelijke voorzieningen, gaat ten koste van de multifunctionaliteit van de woning, tenzij het gaat om nieuwe functies, andere vormen van bevrediging van dezelfde behoeften.

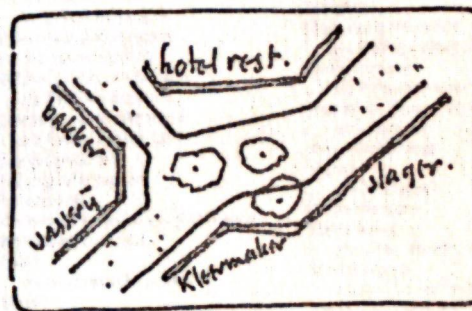
Waar vroeger de groenten thuis gewekt werden, worden zij nu in conservenfabrieken verwerkt. Hoewel hierdoor in principe een vermeerdering van maatschappelijke functies tot stand komt, is het neveneffect een vermindering van woonfuncties en een vermindering van verwerkingsvormen bij gedecentraliseerde productie. Dit laatste kan congruent aan de functionele nivellering op dit niveau een structurele nivellering op hoger niveau met zich meebrengen.

Toch voorziet de woning nog altijd in méér menselijke behoeften dan enig andere voorziening, en daardoor is de woning de meest multifunctionele functie in het stedelijke systeem.

De stedelijke voorzieningen kunnen worden ingedeeld naar hoge en lage multifunctionaliteit (zie mijn notitie 1976/2 pag.9), maar in onderling verband, geconcentreerd in een "centrum" kunnen zij een multifunctioneel milieu vormen dat het wonen naar de kroon steekt:

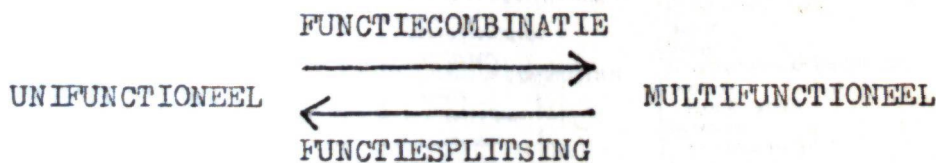
de multifunctionele woonruimte

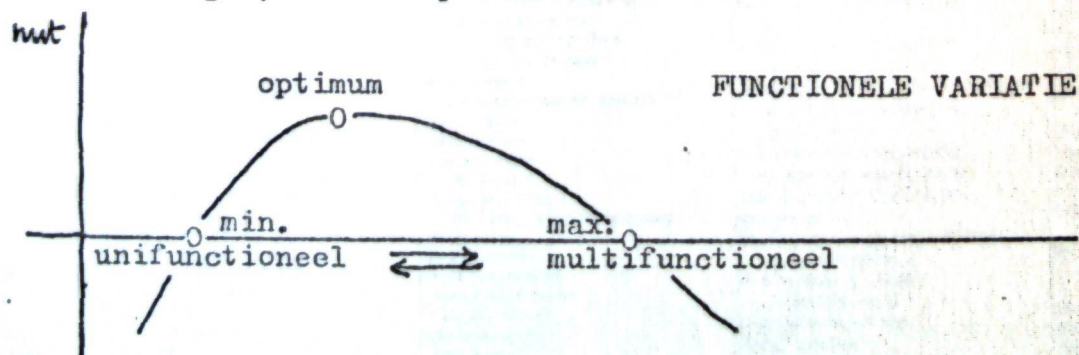
de multifunctionele stedelijke ruimte

Daardoor wordt de stad een groot huis, en de woning een kleine stad, zoals Aldo van Eyck het onder woorden bracht.

Tussen uni- en multifunctionaliteit kan men processen van functiecombinatie en functiesplitsing onderscheiden:

Functiecombinatie levert meestal ruimtebesparing, functiesplitsing tijdsbesparing op. Voor iedere voorziening kan men beide voordelen tegen elkaar afwegen, en een optimum tussen beide extremen vaststellen:

INDEX-GOUDEN GIDS

[illegible]